

АНАМНЕЗА**СУБГРУПАТА НА СТАЛИНИСТИТЕ В БЪЛГАРИЯ СЛЕД 1989 ГОДИНА**

/Етноложко проучване върху политическите ориентации/

Веселин Тепавичаров

статията в PDF

На 9.09.2004 г. привържениците на сталинизма и живковизма в България тържествено почетоха „60 – годишнината от Деветосептемврийската социалистическа революция у нас“, като юбилеят получи и други определения от участниците в тези тържества: „Велика дата от победата над фашизма в България“ /1-б/, „Най-великото събитие в нашата история“ /2-б/, „Най-светлата дата в живота на народа“ /3-б/ и други от този порядък. Записах

тези емоционални изблици на откровение в същия свещен за тези хора ден пред Паметника на Съветската армия в София. И все пак, колкото „единно“ и „монолитно“ да се възприемаше семантиката на юбилея, сред неговите привърженици ясно се видя и разделението.

Под патронажа на Българската социалистическа партия /БСП/, на Българския антифашистки съюз /БАС/ и на „Общонародния комитет“ за честване на Девети септември, с ръководител Стефан Данаилов, в 11 часа на същия ден пред посочения по-горе паметник се стекоха около 2 хиляди души. Тържеството продължи около час и половина, след което множеството се пръсна из околните

кафенета, сладкарници и кръчми на размдумка.

В 16 часа след обяд на същото място имаше друго тържество, с по-

- 56 -

малък брой участници и по-скромно. Тук нямаше чуждестранни гости от западни посолства и от посолството на Русия у нас, липсваше и добре премерената парадност на политическата обредност, режисирана от комитета с ръководител Стефан Данаилов. От разговорите ми с хората стана ясно, че и тези празнуващи имат същото отношение към събитията, разиграли се на тази дата у нас преди 60 години. По възрастови и социални характеристики те не се различаваха от участниците в тържеството от ранния предобед, наблюдаваха се еднакви вкусове по отношение на облеклото, използваха еднакъв речников фонд, имаха сходен социален произход... На пръв поглед човек би се изненадал защо при наличието на тези съвпадения е необходимо да се правят две тържества, при това един и същи ден и на едно и също място. Нещата изглеждаха така само на пръв поглед. Първата разлика

между двете процесии личеше от издигнатите транспаранти, портрети и знамена. Докато участващите в празнуването в 11 часа носеха предимно червени знамена и тук-там български и руски национални флагове, хората от следобедната процесия бяха предпочели портретите на Сталин /пет на брой/, на Ленин /два на брой/ и по един на Маркс и Енгелс, на Георги Димитров и на Иван Тодоров – Горуня. Носеха само един, но твърде голям транспарант, поставен начело на процесията, дошла откъм сградата на БСФС с аккомпанимент на духовна музика. На транспаранта пишеше: „Вечна слава на Девети септември“. Имаше и две червени знамена – по-голямо и по-малко. Човекът, който носеше по-малкото знаме, поясни, че то е „на истинските български комунисти“, а по-голямото – на Съветския съюз.

Както участващите в тържеството в 11 часа, така и тези от следобедната инициатива приеха на драго сърце да разговарят с мен. Празнуващите в 16 часа освен това ме мислеха и за журналист – техен съмишленик, и се радваха, че и тяхната проява ще бъде забелязана от водещите медии. За тяхно съжаление нито една водеща медия не прояви интерес към тяхната инициатива, ако изключим двамата журналисти от вестниците „Ново работническо дело“ и „Искра“. Първото нещо, което те държаха да споделят, бе, че не са от БСП, наричана от тях „партия на империалистите“ /4-б/, „...сборище от крадци и предатели на комунистическите идеали...“

- 57 -

/5-б/, „слуги на Америка“, „най-върлата капиталистическа партия“ и т.н. БСП бе поставена редом със СДС, с партията на Иван Костов / „...най-омразният капиталист в държавата“ /6-б/, с „Догановата турска партия, която ще продаде България на Турция“ /7-б/ и с „цялата партийна помия от капиталисти и изедници, наговорили се да ограбват българския народ“ /8-б/. С тези обяснения, както и с други от такова естество, участващите в тържеството обясниха защо не са отишли на „мероприятието“ в 11 часа. То бе заклеймено от тях в смисъл, че там са присъствали „най-големите врагове на Девети септември“ /вж. бел. „8-б“/, като се имаха предвид посланиците на САЩ, Франция и Англия, ръководителите на БСП „заедно с техните капиталисти“, „всичките бояджии и прости хора от БСП“ /вж. бел. „4-б“/ и „техните лакеи от телевизията и радиото, от вестниците и кабеларките“ /вж. бел. „5-б“/.

Не е трудно да се досетим, че между празнуващите в 11 часа и тези в 16 часа, за които тук пиша, се усещаше съществена разлика и тя идваше от разликата в политическите им ориентации /1/. С други думи – тук ставаше въпрос за две отделни политически субгрупи – на привържениците на БСП /сред тях също има диференциация по признака политически ориентации – доб. м. В. Т./ и на **българските сталинисти**, за чиято политическа култура ще стане дума по-нататък. Проблемът за сталинизма като тип политическа култура е интерпретиран в множество публикации в страните от бившия Съветски съюз и най-вече в Русия, както и на Запад /2/, докато у нас единственият сериозен опит да се изследва това явление на българска почва е дело на Стоян Михайлов /3/. Разбира се, в един или друг аспект проблематиката за сталинизма е засегната и в други публикации /4/, но от гледна точка на политическата култура на българските сталинисти в съвременността проучване не е правено. В посочения тук труд на Ст. Михайлов е обърнато внимание на социално-психологическите, икономическите и културно-исторически предпоставки, обусловили възприемането на сталинизма в България. Авторът аргументирано твърди, че въпросното явление е било възприето предимно от онези групи сред българското общество, които са били слабо образовани и с елементарни разбирания за устройството и развитието на

обществото. Проучването обаче визира годините на тоталитарното управление на БКП, чиято диктатура не даваше възможност за свободна изява на възгледите на хората и поради това в коментиранията монография са засегнати само отделни страни от политическата култура на българските сталинисти. При това става въпрос за културни сегменти, които са по-скоро причина за възприемането на сталинизма, а не избистрени и осъзнати политически ориентации. От гледна точка на етнологката изследователска методология, основаваща се на теренните проучвателни методи, демократизацията на България след 1989 г. създаде далече по-добри условия за изследването на проблеми от рода на тук интерпретирания. Свободата на словото и печата, премахването на цензурата, политическият плурализъм и редица други постижения на българската демокрация позволиха на хората да покажат наред с всичко друго и

политическите си предпочитания. Това обстоятелство от своя страна създаде много по-добри условия да се фиксират границите между отделните субгрупи на обществото, в това число и на политическите субгрупи. Групата на сталинистите е една от тях, при това с ярко очертани и лесно забележими политически ориентации. Политическите възгледи на тези хора са с висока степен на интензивност на въздействие върху тяхната култура. Макар болшинството от тях да не са свързани организационно от политически структури, те имат усещането за принадлежност към обособена група с *„комунистически възгледи от ленинското и сталинското учение, доказали своята правота още от годините на Октомврийската революция в Русия... чак до смъртта на Сталин“* /1-

а/. Респондентите ми от тази група не криеха своята „политическа завеска“ и дори емоционално, с приповдигнат тон, я обясняваха със „сталиновото време... истинското време на комунизма и социализма“ /2-а/.

От моите наблюдения и интервюта останах с впечатлението, че в мнозинство си, българските сталинисти са възрастни хора, обикновено над 60 години. Повечето са мъже и са предимно българи. По професионален признак болшинството са служили в армията и имат сравнително високи чинове в армейската йерархия – повечето бяха полковници и подполковници. Немалко сред тази група бяха и шофьорите, както и пенсионирани служители на МВР, на тоталитарния партийен апарат и работили в стопанската сфера като чиновници.

В редица случаи възгледите на хората със сталинистки ориентации се споделяха и от техни близки, над които те имаха видимо влияние. Съдържанието на текста се опира на сведенията от представителите на пет такива микрообщества /общо 21 души без техните близки – доб. м. В. Т./- от кв. „Гео Милев“ в София, от гр. Етрополе и от селата Лопян, Брусен и Малък Искър /и трите от община Етрополе/. Предвид обстоятелството, че познанството ми с тези хора датира отдавна и не се гради само на контакти по професионални задължения, ще смятам получените сведения от тези микрообщества за основни, по-достоверни, тъй като те са „от вътре“.

От други 23 души информацията е получена в резултат на етнографски експедиции чрез интервюта и включено наблюдение, на базата на които също причислявам тези респонденти към

- 60 -

субгрупата на сталинистите. От сведенията на тези 23 души правя и заключението за съществуването на сталинистки микрообщества и в други селища на България – с. Левски /Област Добрич/, Варна – квартал „Приморски“, с. Сейдол /Разградско/, с. Добревци /Ловешко/

и с. Малък Извор /община Ябланица – Ловешко/. Основанията ми да определям въпросните групи хора като „микрообщества“ се обуславят най-вече от техните политически ориентации и усещането им за принадлежност към общност по този показател. Разбира се, в немалко случаи това групиране се подсилваше и от други фактори, но по правило политическите възгледи и практики бяха сред водещите.

Тук ще допълня, че поради ограниченията за обема на статията, ще използвам само част от теренната информация, отбелязана по-горе, както и сведения от други респонденти, необходими, по моя преценка, за нуждите на публикацията.

Почти всички респонденти-сталинисти в миналото са били членове на БКП, а немалко са участвували в съпротивата на Българската работническа партия /така се нарича Българската комунистическа

партия /БКП/ в годините на Втората световна война - доб. м. В. Т./ срещу авторитарния монархически режим. Поради това част от тези хора са били признати за „активни борци против фашизма и капитализма“ след установяването на тоталитарната

- 61 -

комунистическа диктатура в България. Много от тях обаче признаваха, че са се били разочаровали от управлението на Тодор Живков, както и от състоянието на БКП/БСП след 1989 г., поради което са напуснали „Партията“. *„Разочарованието“ идва още с критиките против Сталин след неговата смърт, но все пак тогава е липсвала смелост да се „хвърли партийната книжка“. „По Живково време да напуснеш Партията по свое желание си беше наказуемо дело. Много хора бяха недоволни тогава, но не смееха да си хвърлят книжката /партийната – доб. м. В. Т./ поради страх“ /3-а/.* В тази връзка не бяха малко оправданията, че с такава постъпка се вредяло на бъдещето на децата. Само трима респонденти-сталинисти са били „изключени“ от БКП преди 1989 г., но по други поводи.

Петима от 44-та посочени по-горе информатори пък още не бяха си върнали партийния билет, но и петимата видимо бяха приключили всякакви връзки с БСП още от времето на началото на прехода. Според разказите на повечето от основните респонденти субгрупата на българските сталинисти бележи началото на своето съществуване след смъртта на Сталин, когато наследството на починалия комунистически вожд е поставено на унищожителна критика от партийните елити в СССР /Съюз на съветските социалистически републики/ и другите източноевропейски страни, членуващи във Варшавския договор. Докато Сталин е бил жив, *„делене“* в редиците на Партията не е било забелязвано или поне такава не са констатирани респондентите-сталинисти. Критиките към управлението на И. В. Сталин и най-вече тезата за „култа“ към тази личност са били възприети от *„много истински комунисти“* /вж. бел. „9-а“/ като своего рода ревизионизъм на *„истинските комунистически идеали“* /вж. бел. „6-а“/, което е породило и несъгласието с тези постановки на новото партийно ръководство на Комунистическата партия на Съветския съюз /КПСС/. След като в България също се възприемат тези критики и Вълко Червенков е бил сменен от Тодор Живков начело на Партията и държавата, *„мненията“* в подкрепа на Сталин постепенно започнали да се възприемат от немалко *„партийци“*, определяни от повечето сталинисти като *„истински и честни, смели комунисти“*.

Най-ярък техен представител – това мнение констатирах повсеместно сред представителите на субгрупата – е Иван Тодоров – Горуня, известен със своя опит да организира преврат срещу

- 62 -

„кликата“ на Т. Живков /4/. Историята с Горуня и неговия съмишленик ген. Цвятко Анев се интерпретира като опит „...развитието на България да се върне към истинския комунизъм, какъвто беше той по времето на Сталин и Вълко Червенков“ /9-б/. Таените надежди в този ред на мисли бяха обобщени така: „...времето на Хрущов да мине... понякога стават и грешки, хора сме, ... и нашият лагер отново да започне да гради социалистическото общество така, както правеше Сталин“ /10-б/. Както е известно, подобни прогнози не се осъществяват. След

самоубийството на Горуня /5/ и утвърждаването на Леонид Брежнев и на Т. Живков като политически лидери в СССР и България, се наложило „истинските комунисти - привърженици на Сталин - да минат в отстъпление. Сигурни бяхме - отбелязва респондентът - че това, което Тодор Живков и Брежнев стряха, не беше

Сталин, Първанов, Левски... Кратка версия на българския национален пантеон, кръчмата в с. Банка, Трънско, 20.10.2005 г. Източник: Архив "Anamnesis"

социализъм, и че то един ден ще рухне. Както и стана. Нашата теза се оказа правилна. Само че за разлика от ония - демократите, дето не са нищо друго освен американски и английски мекерета, ние разглеждахме струпулясването /краха - уточнението мое В. Т./ на брежневизма и живковизма като етап, като завой към комунизма, а не към НАТО и Европейския съюз" /5-а/.

Изказаното по-горе становище най-добре отразява възгледите на хората от субгрупата по отношение на промените у нас и в бившия Съветски съюз след 1989 г. В контекста на тази логика събитията в Унгария от 1956 г., тези в Чехословакия от 1968 г. и аналогът им в

- 63 -

Полша от 1981 г. се коментираха, при това убедително, като „бунтове“, целящи връщането на истинския „комунизъм“. Само седмина души от хората със сталинистки възгледи имаха известна вярна представа за тези събития, но и те се съмняваха във верността на своите знания поради убеждението, че нито медиите на Запад, нито тези от „тогавашния социалистически лагер“ /вж. бел. „5-а“/ обективно са отразили тези опити за промяна.

Несъмнено от тези разкази се открояваше желанието чрез подбрани и превратно тълкувани епизоди от миналото да се конструира един имажинерен, съвършен и завършен обществен модел, който да изпълнява ролята на свещен законодател по отношение на линейното време. Този модел за сътворяване на светове обикновено е характерен за общества с религиозен мироглед, изживяващи преход, при това радикален и болезнен. Тук намирам обяснение в теорията на американския антрополог и психолог Джеймс Глас за конструирането на „монументалното“, непроменящо се и сакрализирано време, изпълняващо „законодателна“ роля по отношение на линейното време и „профанните хора“ /6/.

Ако използваме тази теория, то личността на Сталин и неговото управление са в основата на този конструкт, който е и класически случай на митотворчество, задължително присъщ при подобен тип отношение към общественото развитие. Сталин без всякакви уговорки, а приори бе поставян на първо място в йерархията на водещите исторически личности сред лидерите и идеолозите на световното комунистическо движение. В този ред на мисли намирам за удачно пак да използвам един обобщаващ тези възгледи цитат: „Маркс, Енгелс и Ленин също са велики представители на делото на комунизма, но все пак Сталин беше практикът, намерил верния път за истинското осъществяване на нашите идеали... Едно е да създадеш идеологията, както направиха Маркс и Енгелс, и да вземеш властта, както направи Ленин, но най-трудното е да осъществиш на дело построяването на новото общество. Затова

Сталин трябва да бъде поставен на първо място по значение. Точно при него се създаде световната социалистическа система и тя прояви своите безспорни предимства пред капитализма. При това – нека се каже и така – това бе само началото...” /6-а/. По-нататък емоционално и приповдигнато същият респондент обясни и вярата на своите съмишленици, че ако „... се беше вървяло по сталинския

- 64 -

път и след смъртта му, нашата система не само нямаше да се разпадне, но и сега щяхме да сме по-напреднали от нашите противници – капиталистическите страни...”.

Опирайки се на Аристотел и по-конкретно на неговата версия за поетиката при митотворчеството, известният специалист Марсел Дьотиен пише: „...митът не е разказана история, а продукт на правилна конструкция. Митът се обработва; фактите трябва да бъдат подбрани; действията

съчетани според вероятното или необходимото” /7/. Така самото сътворяване на митологичното велико начало предполага изходът към съвършенното общество, към „монумента-законодател” (по Дж. Глас). М. Дьотиен завършва своя труд за митотворчеството с това, че „Градината на (диктатора – доб. м. В. Т.) Хиерон се нарича „Мит”. В тази разкошна, великолепна градина... той / Хиерон – доб. м. В. Т./ разговарял пред течащата вода, под възхителната сянка на тамяновото дърво и сред смесения аромат на невинността и разврата? Само късогледството ни възпира да съзрем как в „Рая” на сиракузкия тиран цъфти през всички сезони растението /магическото – доб. м. В. Т./” /8/. Написаното от М. Дьотиен много добре осветлява сърцевината на сталинисткото митотворчество. В конструираната от сталинистите схема Маркс, Енгелс и Ленин са само предвестниците или, както

- 65 -

пише американският светолог-историк Мърно Малиа, „... класиците на комунизма /имат се пред вид Маркс и Енгелс – уточнението мое – В. Т.) и Ленин се възприемаха по начин, както християните след възкресението на Христос са се отнасяли към светата Дева и Йоан Кръстител” /9/.

Митологичното възприемане на Сталин и сталинизма при българските привърженици на този феномен естествено бе

неосъзнато и представяно като „научно“ и разумно осмисляне. Болшинството от респондентите ми не бяха склонни да четат каквото и да било, но те все пак познаваха най-общо добре познатите от миналото основни постулати на „марксизма-ленинизма“ и някои апологетични съчинения за Сталин и неговото време, публикувани у нас в края на 40-те и началото на 50-те години на ХХ век /10/. Някои от тези съчинения се пазеха като реликви и притежателите им с охота разговаряха върху съдържанието на добре подвързаните книги, естествено, без какъвто и да е критичен анализ. Обстоятелството, че тези хора, които нямаха навици да четат или поне системно да го правят, по няколко пъти бяха препрочели въпросните писания, също убеждава за високата степен на привързаност към сталинистката интерпретация на социализма. За тази характеристика на водещата им политическа ориентация – сакрализирането на Сталин и неговото време – подсказваше и категоричното отхвърляне на всякакви разумни доводи, противоречащи на изградената представа за този митологичен образ.

Култът към Сталин и управлението му инициираше и специално отношение към рожденната дата на вождя, към датата на смъртта му и към някои други дни от годината, свързани с извънредни събития от биографията му. Имах възможност да присъствам на едно такова „тържествено честване“ на рождения ден на Сталин, състояло се на 21.12.1994 г. в с. Брусен в местен ресторант. На тържеството присъстваха съмишлениците от селото, както и съдейници от близките села Лопян и Малък Искър. Помещението беше предварително подготвено – една маса бе пригодена за катедра и увита с червен плат, а зад нея на стената бяха окачени портретите на Сталин /най-големият и поставен в средата/, а до него, от двете му страни, симетрично разположени, бяха поставени портретите на Ленин, Маркс и Енгелс /от едната страна/, и на Георги Димитров, на

Култът към Сталин в България на микро-ниво. Украса на дърводелска работилница в ТКЗС, Ловешко, с. Слатина. Сн. Вакарелски. Източник: Архив на ЕИМ, папка IV, 196/4, негатив 24/36.

- 66 -

Вълко Червенков и на Горуня – от другата. В ресторанта не бяха допускани други посетители и видимо личеше, че участниците в тази инициатива не желаеха да бъдат наблюдавани. Притесняваше ги присмеха на хората от трите села и затова честването бе определено от 10 часа сутринта до 2 часа след обяд, когато посетители рядко биха посетили въпросното заведение.

Самият собственик на ресторанта, който бе роднина на един от участниците, се вайкаше, че се е съгласил да даде „терена за такива откачалки“, за което могло да му излезе име. „...Представяш ли си да вземат да ми викат Сталин или сталиниста... ама и аз се чудя що се поведох по акъла на тия изкуфели старци“ /7-а/.

Негативното му отношение към сбирката идваше и от това, че нямаше да има „почти никакъв оборот“, тъй като участниците в тържеството си носили почти всичко /за ядене и пиене – доб. м. В. Т./ от домовете.

Самото честване започна с тържествено слово на един от участниците, смятан за добър оратор и за най-интелигентния сред присъстващите. Той беше сравнително по-млад, но заради своята начетеност и авторитет бе смятан за лидер. Неговото слово, достатъчно патетично за случая, продължи около половин час и бе слушано с внимание. Тук искам да вметна, че за разлика от подобни мероприятия в миналото, когато за

такива речи се използват едни и същи доклади, в случая „словото“ бе подготвяно грижливо цяла седмица по признанието на самия оратор. Със същата отговорност пак по неговото признание той пишеше текстовете на своите речи и на други такива чествания. Словото продължи около половин час, след което по предварителен сценарий групата отиде да засвидетелствува своето признание към делото на убитите край село Брусен 19 партизани през юни 1944 г., чийто кости се съхраняваха в специална

- 67 -

костница под издигнатия в тяхна памет монумент /паметникът се намира в долния край на с. Брусен/. Там въпросният оратор прочете друго слово, след което имаше едноминутно мълчание и „въспоменателен залп“ - трима от групата изстреляха по пет патрона със своите законно притежавани пистолети.

Всяка година този ритуал се повтаряше, макар и понякога с различни участници, но с тенденция към намаляването на техния брой по силата на природните закони. За тези възрастни хора този ден бе „най-тържествен“ през годината, тяхната „и Коледа, и Великден“. Самото угощение накрая не беше свързано с честването, тъй като според тях уважението към Сталин не допускаше употребата на алкохол. Обясниха ми, че „софрата я правим заради момчето /собственикът на ресторанта – доб. м. В. Т./, малко оборот да му направим, нали ни дава сепаренцето“. Така че въпросният частник все пак се бе притеснявал излишно. Аз лично се убедих.

На въпросната сбирка ми направи впечатление и това, че без всякакво внимание бе оставена спечелената от БСП победа на парламентарните избори през декември 1994 г. На моя въпрос по този случай човек от групата сподели, че не се интересуват „какво става в София... за нас истинска комунистическа партия, за която да гласуваме и да се вълнуваме, няма“ /8-а/.

Видимо бе, че честването на рождения ден на Сталин имаше особена стойност в ежедневието на тези хора. Една от съпругите, които прислужваха на „веселата част“, тъй като в ресторанта нямаше сервитьори, бе буквално изнервена от вниманието и емоцията, които тези сталинисти влагаха в този ритуал: „Като се зададе тази сталиновден, аз така веке му викам, и те нещо ги прифане, не мож ги позна. А бе, викам му на моя - ти на Коледа и по Нова година като додат децата, си като умрял, се едно, че нищо не е, не е празник, само тоя Сталин...“ /9-а/.

Ако се върнем към интерпретациите на Дж. Глас относно монументалното време-законодател и неговото възприемане от „профанния човек“, е нужно да се отбележи и становището на автора за т. нар. „психотично време“ или „психозис“. Под това понятие Глас разбира времето, когато се осъществява връзката на „профанния човек“ със свещеното. Такова „докосване“ между двата свята – свещения и профанния – се осъществява чрез специални ритуали в строго определени времеви интервали и/или на

- 68 -

определено култово място, като за тази връзка най-често, но не винаги и не задължително, са необходими и медиатори. Така „профанните хора“, привърженици на свещеното, което може да има различни форми и образи, изразяват своята почит към персонажите на „монумента-законодател“ и засвидетелствуват своята вяроност към

техните изначални и вечни, приемани а priori, послания /11/. Почитането на рождения ден на Сталин, на което присъствах, се вмества в тази схема. Колкото и участниците да уверяваха, че са „атеисти“ и не вярват в бог, със своето поведение в такива епизоди те опровергаваха тези свои твърдения. При тях бога не е Христос или Аллах, а друг обожествен персонаж със свои ангели и свой „Рай“. И тук, както при християнството и исляма, „другите“ идеологии и практики са категорично отречени като заблуди, т.е. наблюдава се същото непримиримо отношение към другостта, към некомунистическото. Това друго се олицетворява от „врагове“, „предатели“, „заблудени“ и т.н.

Разбира се, степента на тази религиозност при различните представители на субгрупата е с различна степен на интензивност. Някои могат да бъдат определени като фундаменталисти, а други – като умерени. Различия се наблюдават и по отношение избора на деня за „психозис“. В с. Сейдол /Разградско/ и при наблюдаваното от мен сталинистко микрообщество в Етрополе например не отдават толкова голямо значение на рождения ден на Сталин. В Сейдол са предпочели да „честват“ седми ноември – деня на „Великата октомврийска социалистическа революция“ /11-6/, а в Етрополе – Девети септември. Изборът в някои случаи е повлиян от „традицията отпреди 1989 година“ /вж. бел. 11-6/, а в други – от субективни решения на влиятелни сред тези микрообщества хора. Семантиката на честванията обаче е една и съща, а и ритуалните действия почти не се различават.

Прави впечатление, че такива изяви рядко се забелязват от жителите на населените места със сталинистки групи и причината е, че самите привърженици на Сталин не желаят да бъдат фокусирани от общественото мнение. Явно се боят да не бъдат осмивани.

Друга водеща ориентация с висок емоционален заряд, произтичаща от сакрализирането на Сталин, е вярата на българските сталинисти „в победата на комунизма“. Представителите на субгрупата въобще не поставяха под съмнение тази своя вяра и в подкрепа сочеха множество „неопровержими доказателства“.

- 69 -

За някои това беше „възхода на Китай“, други представяха младежката червена групичка „Че Гевара“ като „новото велико начало“, трети търсеха доказателствата в „световната криза на империализма“, посочвайки разногласията в Европейския съюз по различни поводи, противоречията в НАТО, както и други от такъв род. Респондентите ми категорично отхвърляха всякакви доводи, противоречащи на техните възгледи по този въпрос и обясняваха моите несъгласия с това, че съм „още млад“ / т.е. неразбиращ – доб. м. В. Т./, че все още вярвам в „американските заблуди“ или че не съм разбрал добре „смисъла на комунистическото учение“. Разговорите ни по този въпрос обикновено завършваха с патерналистично-снизходително напътствие като към „все още зелен и неукрепнал младеж“.

Обожествяването на Сталин и безрезервната вяра в комунизма определено са водещите и структуроопределящи ориентации в политическата култура на българските сталинисти. От тях произтичаха и останалите им възгледи в отношението към политическото. В тази връзка особено място заемаха възхвалите към Георги Димитров и Иван Тодоров-Горуня. Първият е определян като „истински продължител на делото на Ленин и Сталин в България“ /10-а/, а вторият – като „истински народен герой-комунист“ /11-а/. Представителите на субгрупата изживяха изключително болезнено събарянето на Мавзолея на Г.

- 70 -

Димитров в София /12/. Това събитие бе определено от тях като „диващина“, „седесарска фашистка наглост“, като „кощунство с паметта на такъв велик човек“ и т.н. В тази връзка един от респондентите сподели следното: „Те сградата могат да я бутнат, но никога няма да бутнат величието на Георги Димитров. Как си мислиш, защо толкова трябваше да го гърмят /Мавзолея – доб. м. В. Т./, и той все не пада. Това не е случайно. Нищо не може да взриви нещо, което е вечно и свещено...“ /12-а/.

Само шест месеца след това събитие на площадката, оформена на мястото на въпросния паметник след неговото събаряне, се появи огромен и добре оформен с червена боя надпис: **„Георги Димитров е жив“**. Инициаторите на творението, сред които имам познати, бяха горди от постъпката си и вярваха, че по този начин хората ще разберат „безсмъртието“ на Г. Димитров. Те обаче трябваше да изживеят поредното „кощунство“ с техния идол, след като само седмица след изписването на надписа под него със същия шрифт, но с черни букви, се появи добавка: **„Не е жив. Пържи се в ада с Маркс, Енгелс и Ленин“**.

Подчертано положително при българските сталинисти е и отношението към редица партийни и държавни лидери от нашата съвременност, като сред тях се отличават Фидел Кастро, Саддам Хюсейн, Ясер Арафат и донякъде Владимир Путин. Естествено оценката за тези политически мъже е строго обусловена от сталинистките представи за биполярността на света, от строго очертаната граница между доброто и злото.

По същата логика на отрицателния полюс в този дихотомен модел са поставени множество личности. Тук със свое обособено място са „предателите“ на комунизма, сред които са открити Тодор Живков, Н. С. Хрушчов, Л. И. Брежнев, М. Горбачов, Петър Младенов, Андрей Луканов и Милко Балев, а от сегашните лидери в БСП – покойният вече Николай Добрев, Георги Първанов, Ангел Марин и др. Особено силно негативно е отношението към Тодор Живков и неговата фамилия. Живков бе наричан с множество обидни епитети: „правешка свиня“, „правешки селянин“, „правешкият цар“, „най-големият предател на делото“ и пр. След скандала с Иван Славков по повод документалния филм на медийния гигант ББС „Да купиш игрите“ двама от моите информатори ми позвъниха, за да ми напомнят казаното нееднократно от тях, че и „зетят е като тъста си

развалят всичко... е заради такива /като Иван Славков - доб. м. В. Т./ се провали социализмът в България" /вж. бел. 11-а/.

В ценностната система на българските сталинисти на негативния полюс са поставени също „демокрацията“, „частната собственост“ и „пазарната икономика“. Отрицателното отношение към този тип обществена уредба е поставено в контекста на „класовата борба между социализма и капитализма“. Налагането на тези порядки в бившите социалистически страни от Централна и Югоизточна Европа, както и в други региони на планетата, се интерпретира обикновено като насилие над „прогресивното човечество“ от основните представители на империализма – САЩ, НАТО и Европейския съюз /13/.

От отношението към демокрацията и либерализма в икономиката произтичат и негативните представи към политически личности у нас и в чужбина като Роналд Рейгън, Маргарет Тачър, Джордж Буш /младши/, Желю Желев, Иван Костов, Симеон Сакскобургготски /14/ и др. По-нататък могат да се добавят и редица други ориентации с положителен или негативен оттенък – крайно негативно отношение към САЩ, НАТО и Европейския съюз, идеи с висок емоционален заряд за обединението на българските комунисти в една партия от сталинистски тип и на комунистите от целия свят, положително отношение към противниците на САЩ и НАТО, в това число и към терористични организации като „Ал Кайда“ и пр.

С представения до тук текст нямам претенции за изчерпателност по отношение политическата култура на българските сталинисти. Целта ми по-скоро бе да покажа съществуването на такава политическа субгрупа, която може да се определи като най-лявата в левия политически спектър в България. В организационно отношение българските сталинисти не са приобщени към една политическа организация, въпреки претенциите на няколко крайно леви партии, че представят хората с такива ориентации. Само малка част от респондентите ми членуваха в партии или симпатизираха на такива, но те самите не придаваха особено значение на това членство. Видима обаче е готовността на тези хора да пристъпят и към практическо осъществяване на своите възгледи, но съобразно

- 72 -

техните представи за „обективната“ необходимост и при условие, че се появи „истинския последовател на Сталин“ /вж. бел. 2-б/. Удивен бях от тяхната вяра, че „все ще се появи някой ден... няма начин да не се появи... може у нас, в Русия или на друго място...“ /вж. бел. 4-б/.

Макар че болшинството от представителите на субгрупата са възрастни хора и с култура, клоняща повече към традиционния тип, политическите им ориентации не могат да се определят като традиционни или пък като модерни. Готовността им да вземат участие в политическия процес при определени условия е обстоятелството, което ме кара да се въздържа от становище, че тяхната политическа култура е традиционна. Разбира се, редица техни възгледи могат да се определят и като такива. В случая като най-подходящо намирам становището на С. Верба и Г. Алмънд за т. нар. смесени политически култури, при които обаче се преплитат традиционното с модерното, но все пак с известен превес на първата категория.

Българските сталинисти имат усещането за собствена политическа идентификация, т.е. че принадлежат към отделна група от гледна точка на политическите си ориентации. Ако все пак между тях има и лица, които не желаят да ги наричат „сталинисти“, като за това обикновено има специфични причини. Имах само един случай, когато респондент не желаше да се нарича „сталинист“ и имаше някои негативни оценки за Сталин. В своето населено място обаче той бе сред най-дейните членове на групичката почитатели на Й. В.

Сталин при организирането на прояви с политически характер. Неговите съратници твърдят, че от „много учене /той бе учител по математика, пенсионер – доб. м. В. Т./ се е чалдисал и затова ги дрънка такива за Сталин... но иначе той си е наш... по всичко в политиката мисли като нас“ /вж. бел. 11-а/. Така че в случая не толкова политическото самонаричане е важно, а характеристиката на политическите ориентации на човека.

Необходимо е също така да се добави, че в немалко случаи нежеланието на някои лица публично да се наричат сталинисти се определя и от отношението на обществото, включително по места, към Сталин и неговите престъпления. Важно е да се отбележи и друго обстоятелство: по селата и в по-малките градчета на политическите възгледи и практики като тези на сталинистите се гледа и с насмешка,

- 73 -

което кара привържениците на „истинския комунизъм“ да не афишират политическите си ориентации.

В емоционален план техните ориентации са с твърде висока интензивност и понастоящем само при костовистите и при привържениците на БСП може да се види такава мотивираност за защитаване на определени политически ценности. Именно тази страна от тяхната политическа култура ги прави лесно разпознаваеми не само за специалиста, но и за обикновения български гражданин. В изучаваните от мен населени места местните жители добре открояват представителите на тази субгрупа, наричайки ги с различни названия. В тях името на Сталин заема определящо място – „сталинисти“, „те са за Сталин“, „сталинови хора“, „комунисти-сталинисти“, „луди са по Сталин“ и пр.

Както вече бе споменато в началото на текста, възприемането на сталинизма според Ст. Михайлов е характерно за хора с опростенчески разбирания за политическото. Това становище напълно кореспондира с една констатация на Спиридон Казанджиев отпреди Втората световна война, която гласи следното: „Социалната психология учи, че най-благоприятна основа за масови движения е простотата /подч. авт. В. Т./, още близка до инстинктите психика, тъй като условията за единение на отделните съзнания тук са най-вече налице“ /15/. По-нататък авторът неслучайно съотнася това възприемане на политическото към болшевишката революция в Русия, прогнозирайки, че нейното „възродително дело“ ще започне тогава, когато тя се опре на „националната стихия“ /16/.

Близки до горните разсъждения са и тези на Ерих Фром в неговите интерпретации върху фашизма, нацизма и сталинизма: „Индивидът е принуден да се чувства безсилен и незначителен, но е обучаван да проектира всичките си човешки сили върху фигурата на лидера, държавата, „отечеството“, на които трябва да се подчинява и които трябва да обожествява. Той бяга от свободата в едно ново идолопоклонничество /подч. авт. В. Т./“ /17/.

Характерното за политическите ориентации на българските сталинисти е и тяхната утвърденост, избистреност и чистота, което ги представя като идентични с ярванията на религиозния човек. Затова те не се влияят от никакви иновации и нова информация, колкото и убедителна да е тя. Точно за такъв тип политическа субкултура пише и Гидънс Олпорт, обяснявайки нейната същност

- 74 -

или с религиозен фундаментализъм, или с личния просперитет на нейните носители /18/. От моите наблюдения оставам с впечатлението, че при българските сталинисти закостенелите им политическите ориентации са повлияни и от двата фактора. Политологът Пламен Георгиев пък приема, че подобно отношение към дадени политически ценности може да се основава само на „идеологически подбуди“ с висока степен на интензивност, непозволяващо готовност за критично осмисляне на несъответствията между идеология и реалност /19/.

Понякога "Феновете" на Сталин нямат нищо против свързаните с БСП политици като Георги Първанов, кръчмата в с. Баня, Трънско, 10.20.2006 г. Източник: Архив "Anamnesis"

Ако

трябва да оценявам политическите ориентации на българските сталинисти през призмата на понятията митологично/рационално, без всякакви притеснения бих ги определил като ирационални, основани на митология и крайни политически пристрастия, граничещи с религиозния фундаментализъм. Категоричното отрицание на съществуващата реалност с всичките ѝ положителни и негативни страни и нейното противопоставяне на един митологично

- 75 -

сътворен, несъществуващ свят, издават ирационалния характер на сталинистките политически ориентации в техния български вариант.

БЕЛЕЖКИ от използваната литература

1. Вж. подробно **Алмънд, Г., С. Верба, Гражданската култура, С., 1998, с. 23-61.**
2. **Бердяев, Н.**, Истоки и смисъл руского комунизма, Париж, 1955; В: Осмыслить культ Сталина, Москва, 1989; **Ципко, А.**, Истоки сталинизма /част първа/. – „Наука и жизнь“, кн. 11-12, 1988;
3. **Ципко, А.**, Истоки сталинизма /част втора/. – „Наука и жизнь“, кн. 1-2, 1989; В: История и сталинизм, Москва, 1991; **Борев, Ю.**, Сталиниада: мемуари по чужим воспоминаниям с историческими притчами и размышлениями автора, Москва, 1991; **Войскопф, М.**, Писател Сталин, Москва, 2002; **Souvarine, V.**, Stalin: A Critical Survey of Bolshevism, N. Y., 1972; **Ulam, A. V.**, Stalin. The Man and his Era, N. Y., 1973; **Nove, A.**, Stalinism and after, London, 1981; **Read, C.**, Culture and Power in Revolutionary Russia, London, 1990. и др.
4. **Михайлов, Ст.**, Сталинският тоталитаризъм, С., 2000.
5. **Гендлин, Л.**, Любовницата на Сталин разказва, С., 1996; **Марчева, Ил.**, Тодор Живков – пътят към властта /политика и икономика в България/, С., 2000, с. 27-29; **Цеков, Ст.**, ЦРУ срещу Сталин, С., 2002; **Веков, Анг.**, България в тайните архиви на Кремъл /срещи и разговори с български премиери/, С., 2002;
6. **Тарабанов, Б.**, Дипломатията на Сталин, С., 2004 и др.
7. За заговора на Иван Тодоров – Горуня и за самия него вж. **Живков, Т.**, Мемоари, С., 1997, с. 192-195; Също **Михайлов, Ст.**, цит. съч., с. 324; Също **Асенов, Б.**, От Шесто – за Шесто и след това, С., 1999, с. 126-128; Също **Мигев, Вл.**, Пражката пролет '68 и България, С., 2000, с. 90-91. Респондентите ми не вярваха в тезата за „самоубийството“ на Горуня. Повечето от тях бяха „сигурни“, че той е бил убит от службите „по поръчка“ на Тодор Живков, а някои пък ме убеждаваха, че е бил „убит“ в сражение с отряд милиционери, изпратен от Т. Живков да го арестуват.
8. **Glass, J. M.**, Psychosis and Power, N. Y., 1995, p. 28-29.
9. **Дьотиен, М.**, Изобретяването на митологията, С., 2004, с. 222.
10. Пак там, с. 227.
11. **Malia, M.**, The Soviet Tragedy. A History of Socialism in Russia, N. Y., 1994, p. 116.

10. Става въпрос за книгата на **А. Микоян**, Великий зодчий коммунизма /Сталин/, Москва, 1949, за съчинението на В. Молотов, Сталин и сталинское руководство, Москва, 1949 и за сборника: Й. В. Сталин – вожд и учител на народите в борбата им за мир, демокрация и социализъм. Материали за доклади, С., 1952.
11. **Glass, J.**, Op. cit., p. 29.
12. За изживяванията на някои сталинисти при събарянето на Мавзолея на Георги Димитров вж. Попова, Д., Епичното събаряне на Мавзолея в събота и неделя. Прозаичното събаряне на Мавзолея от понеделник до петък – в „Култура“, бр. 34, 1999, с. 27-30.
13. **Вж. Ангелов, Б.**, Декларация на БРП /к/ от район „Подуене“, гр. София – в „Искра“, бр. 30, август 2004; Също: Из доклада на Н. Андреева: Глобализацията– грабеж в планетарен мащаб. – пак там; Също: Задача на деня, в. „Искра“, бр. 42, август 2005 и др.
14. **Вж. Вачев, П.**, Моралът на Симеон Сакскобургготски – в „Искра“, бр. 30, август 2004.
15. **Казанджиев, Сп.**, Национално съзнание. – В: Защо сме такива? /В търсене на българската културна идентичност/, С., 1994, съст. Ив. Еленков и Р. Даскалов, с. 175. 16. Пак там. 17. **Фром, Е.**, Душевно здравото общество, С., 2004, с. 248. 18. **Allport, G.**, The Nature of Prejudice, N.Y., 1958, p. 62-64. 19. **Георгиев, Пл.**, Българската политическа култура, С., 2000, с. 27.

- 76 -

БЕЛЕЖКИ /информация от респонденти/

1-б. Интервю с П. С. на 9.09.2004 г. пред Паметника на Съветската армия в София. П. С. е роден през 1929 г. в Червен бряг /Плевенска област/, но е жител на София от 1956 г. Има средно образование, бил е „милиционер“, а към момента на интервюто бе пенсионер. Той е българин-християнин. Женен, с три деца и четири внука. Представи се като „комунист“ и „привърженик на БСП“.

С маркировката с окончание /-а/ ще отбелязвам информацията от респонденти, с които се познавам добре, включително на базата на продължили с години приятелски отношения. Считам тази информация за по-достоверна, тъй като тя е „отвътре“ на разглеждания социум. С маркировката /-б/ ще отбелязвам информация от респонденти от пилотни проучвания, с които нямам дълготрайно познание. Предвид моето желание да не навреда на моите респонденти заради дадената ми от тях информация, ще използвам само инициалите на техните малки и фамилни имена и биографичните справки във вида, който те ми предоставиха.

2-б. Интервю с К. К. на 9.09.2004 г. пред Паметника на Съветската армия в София. К. К. е „българин-комунист“, роден през 1931 г. в Ихтиман. Има основно образование /седми клас/, а по професия е бил „шофьор на автобус“. Към момента на интервюто бе пенсионер и пазач на склад за хранителни стоки в София. Жител е на столицата от 1960 г. Женен, с две деца и три внука.

3-б. Интервю с Д. Т. на 9.09.2004 г. пред Паметника на Съветската армия в София. Д. Т. е българка – „атеистка“, родена през 1930 г. в с. Чурек /Софийска област/. Има висше педагогическо образование и по професия първоначално е била „учителка“, а след 1959 г. става училищен инспектор в София. Към момента на интервюто бе пенсионер. Омъжена, с две деца и двама внука. Определя се като „комунист с истинско червено сърце“.

4-б. Интервю със К. С. М. на 9.09.2004 г. пред Паметника на Съветската армия в София. С. М. е българка, родена през 1936 г. в с. Румянчево /Луковитско/. Има основно образование /седми клас/ и по професия е била „работничка“. Към момента на интервюто бе пенсионер и жител на гр. Луковит. Вдовица, с двама сина и три внука. Дошла бе специално за „празника“ в София по покана на свой близък. Не членува в партии, но се определи „от тия, дето сме за комунизма“.

5-б. Интервю с В. З. на 9.09.2004 г. пред Паметника на Съветската армия в София. В. З. е „крав и беден българин“, роден през 1948 г. в Благоевград /тогава Горна джумая/. Има средно образование и по професия е „работил всичко“, но най-дълго в „Стомана“ – Перник и в „Кремиковци“. Жител е на гр. Перник. Женен, с едно дете и една внучка. Не членува в партии, но симпатизира на БРП /к/ и се определя като „комунист-сталинист“.

6-б. Интервю с К. Л. на 9.09.2004 г. пред Паметника на Съветската армия в София. К. Л. е българин с „християнско изповедание“, но не вярва в бог. Роден е през 1932 г. в с. Лъкатник /Софийско/. Винаги е бил жител на родното си село и миньор в мина „Бов“. Има основно образование /седми клас/, а към момента на интервюто беше пенсионер. Вдовец, с един син и двама внука, и с една правнучка. Определя се като „най-големия сталинист в България“.

7-б. Интервю с Я. М. на 9.09.2004 г. пред Паметника на Съветската армия в София. Я. М. е българка-„комунистка“, родена през 1944 г. в с. Краево /Ботевградско/. Има основно образование и е жител на София от 1971 г. По професия е била „тъкачка“ и „чистачка“. Не е омъжена. Определя се като „комунистка, но от ония преди време, от сталинското време“.

8-б. Интервю с Д. С. на 9.09.2004 г. пред Паметника на Съветската армия в София. Д. С. е българин, роден през 1926 г. в Драма /Гърция/, но се преселва със семейството си в България през 1944 г. малко преди „Девети септември“. От тогава е жител на София. Образование – четвърто отделение“, т. е. начално. По професия първоначално е бил работник, но от 1951 г. става служител във военното поделение в Мусачево и се пенсионира като старшина. Вдовец, с три деца, шест внука и четири правнука. Определя се като „честен комунист за Сталин“.

- 77 -

- 1-а. Разговор с Г. Г. на 2.05.1992 г.** в с. Брусен /Софийско – община Етрополе/. Г. Г. е българин, „активен борец против фашизма и капитализма“, роден през 1919 г. в с. Брусен. Има висше военно образование и е бил офицер в българския военен флот. Жител е на гр. Варна, но след пенсионирането си повече живее в родното си село. Женен, с две деца, с три внука и две правнучки.
- 2-а. Разговор с К. Т. на 7.09.1991 г.** в гр. Етрополе. К. Т. е роден в Етрополе през 1924 г. и винаги е бил жител на родния си град. „Активен борец против фашизма и капитализма“. Бивш офицер от армията, сега е пенсионер. Вдовец, с две деца и четири внука. Определя се като „ориентиран към Сталин и Русия“.
- 3-а. Разговор с П. С. на 7.09.1991 г.** в гр. Етрополе. П. С. е българка-„невярваща“, родена през 1929 г. в с. Осиковска лъкавица /Софийско/. Съпруга е на „активен борец против фашизма и капитализма“ и е с основно образование /седми клас/. По професия е била „работничка“, „чиновничка“ и „звеноводка“, а към момента на интервюто бе пенсионер. Жител е на гр. Етрополе от 1951 г. Вдовица, с един син, двама внука и трима правнучи. Определя се като „запалена комунистка“.
- 4-а. Разговор с Т. Т. на 20.05.1998 г.** в гр. София. Т. Т. е българин, роден през 1940 г. в с. Бутан /Плевенско/. Има висше военно образование и от армията е пенсиониран като полковник. Жител е на София от 1981 г. Вдовец, с една дъщеря и двама внука. Настояваше да го запиша като „комунист-сталинист“.
- 9-б. Интервю с Л. Д. на 9.09.2004 г.** пред Паметника на Съветската армия в София. Л. Д. е българка, родена през 1932 г. в гр. Мездра /Врачански окръг/. Има основно образование и е била работничка във Враца и София. Става жител на София от 1962 г. Омъжена, с три деца и петима внука, с две правнучки. Определя се като „сталинистка“, тъй като такъв бил и съпругът ѝ /той по професия също е бил военен/.
- 10-б. Интервю с Ц. П. на 18.08.1993 г.** в с. Левски /Добричка област/. Ц. П. е роден през 1949 г. в „гр. Толбухин, сега Добрич“ и винаги е бил жител на града. Има средно техническо образование и по професия е бил „тракторист и комбайнер“. Пенсиониран по болест и повече живее в с. Левски. Женен, с две деца и двама внука. Определя се като „комунист за Сталин“.
- 5-а. Разговор с И. Т. на 14.01.1992 г.** в с. Малък Искър /Софийско, община Етрополе/. И. Т. е роден през 1926 г. в с. Брусен /Етрополско/, но тогава селото се е водело към Тетевенска околия. „Активен борец против фашизма и капитализма“. Има висше военно образование, пенсионира се като полковник от строителни войски. От 1948 г. е жител на София. Женен, с две деца и трима внуци. Определя се като „истински комунист“.
- 6-а. Разговор с Д. Ч. на 21.12.1994 г.** в с. Брусен. Д. Ч. е българин, роден през 1932 г. в с. Брусен. Има средно образование и е бил на различни ръководни длъжности в родното си село, включително и партийен секретар на селото преди 1989 г. Винаги е бил жител на селото, женен, с две деца и четири внука.
- 7-а. Разговор с К. Г. на 21.12.1994 г.** в с. Брусен. К. Г. е роден през 1953 г. в гр. Етрополе и е със средно образование. По професия е бил „сервитьор и барман“, но след 1996 г. става „търговец“ със собствени заведения в Брусен и Етрополе. Жител на Етрополе, женен, с две деца и внук. Определя се като „аполитичен“.
- 8-а. Разговор със С. Л. на 21.12.1994 г.** в с. Брусен. С. Л. е българин, роден в гр. Левски /Плевенско/ през 1936 г., със средно образование. Жител на с. Брусен от 1954 г. Бил е на различни ръководни длъжности в с. Брусен и най-вече в местното клоново стопанство на ТКЗС „Чавдарци“ гр. Етрополе, което от 1972 г. е преустроено в „аграрно-промишлен комплекс“. Женен, с две дъщери. Определя се като „истински комунист“.
- 9-а. Разговор с П. Л. на 21.12.1994 г.** в с. Брусен. П. Л. е българка, родена през 1938 г. в Етрополе, но винаги е била жител на с. Брусен. Има основно образование и е работила в местното читалище. Омъжена, с две дъщери. Твърди, че винаги е била далече от „политиката“.
- 11-б. Интервю с човек на около 60 години на 13.03.1994 г.** в с. Сейдол /Разрадско/. Той е българин-християнин, пенсионер и бивш военен. Пожела да му се запази „пълна анонимност“. Представи се като „закоравял комунист“.

- 78 -

10-а. Разговор с А. К. на 1.09.2002 г. в гр. Варна. А. К. е българин, роден през 1936 г. във Варна. Има висше педагогическо образование, но почти през целия си живот е бил на „различни длъжности в партийния апарат на БКП във Варна“. Женен, с една дъщеря и двама внуци. Определя се като „стар комунист“.

11-а. Разговор с Ц. Ц. на 6.01.1992 г. в гр. Ябланица /Ловешко/. Ц. Ц. е българин, роден през 1938 г. в с. Малък извор /община Ябланица/. Има завършено висше образование в бившия Висш машино-електротехнически институт в София, но винаги е бил учител. Женен, с две деца. Твърди, че не се занимава с политика, но е за „комунизъм по сталински“.

12-а. Разговор с И. П. на 28.09.1999 г. в София. И. П. е роден през 1921 г. в с. Божурица /Плевенско/ и е българин. Има висше военно образование и е пенсиониран като подполковник от армията. Женен, с две деца, четирима внуци и двама правнука.

The Subgroup of Bulgarian Stalinists after 1989 (An Ethnological Research on the Political Orientations)

Veselin Tepavicharov

The author elucidates some annual activities of Stalin's followers in Bulgaria after the collapse of Communism in 1989. The text is searching for explanation of the cult towards Joseph Stalin that still exists although limited in the framework of this subgroup. According to the paper the political stands of Stalinists in Bulgaria are irrational, based on mythology and extreme political prejudices very close to the religious fundamentalism. The Bulgarian Stalinists explicitly deny the existing

reality with all of its positive and negative sides and oppose to it a nonexistent world that's built on myths. Such political attitudes show the irrational nature of Stalinism in its Bulgarian version.

- 79 -